

zelenjem in proti severu zaključeno s strmim bregom. Brez prahu, z lepimi dostopi, ki jih je potrebno preurediti, z ureditvijo eliptičnega stadiona in amfiteatralno v polkrogu nameščenimi sedeži v bregu. Neposredno v bližini naj se zgradi moderno sportno kopališče z umetnim bazenom v območju sedanjega kopališča, ki ne ustreza več potrebam. Pogoji pa je ta, da se izločijo živinski sejmi iz mesta, prav posebej pa s sportnega prostora, oziroma njegove neposredne bližine. To dvoje se povsem izključuje.

Da se Novo mesto prebudi k novemu življenju, je neobhodno potrebna industrija. Vodna in električna moč, železniške in cestne zveze, vse to daje osnovo za njen postanek. Območje, ki bi se določilo za industrijo, bi se moralo ravnati v prvi vrsti po ugodni legi v bližini železniških postaj.

6. Zaščitni pas

Izven gradbenega okoliša se nahaja zaščitni pas, to je ono območje, ki ga ne smemo naseljevati. V njem so dovoljene le velike kmetije. Pa tudi izven zaščitnega pasu bo potrebno urejati primerne terene, kakor Ragov log in Portovald, zlasti glede zaščite naravnih lepote in ustvarjanja javnih parkov in izletišč. Tako

bo podana garancija, da bo Novo mesto obdano z vencem tajnostnih gozdov, ki mu dajejo prav poseben poudarek.

7. Restauracija obeh cerkva in ureditev njiju okolja

Najpomembnejši novomeški arhitekturi sta obe cerkvi, kapiteljska in frančiškanska. Prav posebej še kapiteljska s svojim izrazitim urbanističnim poudarkom vrhu skalnate gmote nad vsemi ostalimi hišami. Umetniško pomemben je prezbitarij s kripto, ki je nastala na začetku XV. stoletja, tedaj kmalu po nastanku ladje sredi XIV. stoletja. Cerkev je potrebna temeljite restavracije od zunaj in znotraj. Preurediti je potrebno zvonik, ki v svoji pseudogotski zaključitvi iz leta 1860. moti celotno kompozicijo. Posebne nege je potreben kamniti prezbitarij, ki nujno zahteva v svoji notranjščini tektonsko prenovitev reber in sten, prav posebej pa nov glavni oltar, ki bo v sozvočju s Tintorettovim sv. Miklavžem. Ko bo preurejena in tlakovana tudi ploščad okrog cerkve, ki bo v skupno kompozicijo pritegnila tudi prostižo, z monumentalnim dostopom in stebriščem, s spomenikom padlim v vojni, bo to tudi po notranji vrednosti najvzvišenejši člen Novega mesta: *Visoko iznad vsega vsakdanjega bo na njem domoval mir prečiščenih vrednot.*

IZ ZGODOVINE LJUBLJANSKIH OBRTNIH ŠOL

JO ŽEF REISNER, DIREKTOR V. P.

Uvod

Državna Tehniška srednja šola v Ljubljani je kot obrtnošolski zavod z delovodsko, moško in žensko obrtno šolo na Vidov dan 1938. končala svoje 50. šolsko leto. Šolska uprava je za ta jubilej izdala obširno Spominsko knjigo 1888.—1938., ki vsebuje zgodovino zavoda v zvezi s splošno zgodovino obrtnega šolstva v Srednji Evropi in razne druge samostojne strokovne spise. Iz navedene zgodovine sem izbral in povezal vse zanimivejše odlomke, ki se tičejo mesta Ljubljane.

V srednjem veku še ljudskih šol v današnjem pomenu besede ni bilo. Šola je veljala tedaj samo za cerkveno potrebo in je moral po cerkveni postavi imeti vsak župnik klerika, ki je vodil šolo in oskrboval cerkveno petje. Znanost vobče, in k tej so prištevati že najenostavnejše pojmovanje čitanja in pisanja, je bila posebna pravica odličnih stanov, predvsem duhovščine in plemstva. Iz takih župnijskih šol so se pri večjih župnijah, zlasti samostanih, razvile šole višje vrste: »gimnazije«.

Že sredi 17. stoletja pa so spoznali, da so poleg humanističnih šol potrebna še posebna praktična učilišča za izobraževanje obrtniških in trgovskih stanov. Prva država, ki je začela v svoji upravi organizirati obrtno šolstvo, je bila Francija sredi 17. stoletja pod vplivom merkantilnega sistema. Vse druge kulturne evropske države so se začele brigati za obrtno šolstvo mnogo kasneje.

Doba do leta 1809.

V Ljubljani omenjajo župnijsko šolo že leta 1262. pri Sv. Petru. Pozneje je nastala enaka šola pri Sv. Nikolaju, ki je proti koncu 14. stoletja prenehala, na prizadevanje ljubljanske mestne občine pa bila leta 1418. obnovljena in celo preosnovana v šolo višje vrste. Leto 1418. je začetno leto ljubljanske gimnazije. Gimnazijo so z letom 1596. prevzeli jezuiti, ki so prišli v Ljubljano leto prej. Leta 1611. so kupili jezuiti od cesarja Ferdinanda I. »cesarski ali dvorni špital« (na mestu, kjer stoji danes šentjakobsko župnišče), ki je bil preurejen iz prejšnjega samostana avguštinskih menihov. V letih 1611. do 1615. so zgradili novo veličastno cerkev Sv. Jakoba, pri cerkvi pa so na mestu, kjer stoji danes šentjakobska šola, otvorili »jezuitski kolegij«. V kolegiju sta bili tudi gimnazija in novo ustanovljeni licej. Jezuiti so vodili kolegij do l. 1773.

Vprašanje obrtnega šolstva se je v Ljubljani pojavilo prvič leta 1765. Gubernij za notranje avstrijske dežele v Gradcu, kamor so spadale tudi slovenske dežele, je namreč v začetku leta 1764. opozoril deželna glavarstva na Kranjskem, Koroškem in Goriškem, da se je pokazalo pri raznih javnih delih, izvršenih v teh deželah, posebno v Ogleju in pri uravnavi Save, da rokodelci, zlasti zidarji in tesarji, škodujejo državnim blagajni s svojo pomanjkljivo spretnostjo in s pretiranimi mezdnimi zahtevki. Pozval je glavarstva, da preiščejo vzroke teh nedostatkov, ki koreninijo naj-

brže v pomanjkljivem pouku vajencev, in naj predlagajo, kako bi se te pomanjkljivosti odpravile.

Graški gubernij s poročili deželnih glavarstev ni bil zadovoljen in jim je meseca marca leta 1765. poslal nov predlog z raznimi navodili za nova poročila. Med drugimi naj poročajo, *ali bi ne bilo za boljše izobrazbo mojstrov samih, zlasti pa še pomočnikov, primerno in možno, da bi v Ljubljani očetje jezuiti ob nedeljah in praznikih popoldne priredili nekaj predavanj o uporabi šestila in merila in potem sploh o civilni in vojaški umetnosti.*

Na vsa poročila o teh zadevah, zvezanih z vprašanjem mezd, potovanja v inozemstvo, učenja nemškega jezika itd., je prišel dne 9. avgusta 1766. dvorni odlok, ki je ukazal, da se pri očetih jezuitih ustanove prej navedena predavanja. Pouk naj se uredi samo praktično. Deželno glavarstvo naj v vsej deželi razglasi, da ne more v mestih in trgih nihče biti sprejet kot polir, še manj pa med mojstre, ako se ne izkaže z izpričevalom predavatelja, da je predavanja uspešno obiskoval, ali da ga je ta vsaj izprašal iz stavbne umetnosti. Na deželi pa naj se ukaže mojstrom, ki so bolj na glasu, da naj svoje polirje, pomočnike in vajence po možnosti poučujejo v stavbarstvu, da bodo imeli za to večje zanimanje. *S tem odlokom je bila utemeljena prva obrtna šola v Ljubljani.*

Izvršitev teh načrtov je prevzela šele »Kranjska družba za poljedelstvo in koristne umetnosti«, ki je bila ustanovljena konec leta 1767., in ki naj bi bila po zamisli svojih ustanoviteljev žarišče vse materialne kulture v deželi. Družba je s pomočjo deželnih stanov in osrednje vlade pripravila »mehansko šolo«, na katero je leta 1769. prišel za predavatelja učeni jezuit pater Gabrijel Gruber. Profesor Gruber je s predavanjem iz mehanike združeval pouk v risanju, geometriji in hidravliki. Najboljši slušatelji so prejeli nagrade, mojstri in polirji pa so dobili pravico, izvrševati svoj posel le na predlog Gruberja. Ko so morali leta 1773. jezuiti opustiti v Ljubljani svoje šole, je Gruber predaval na mehanski šoli še naprej, če tudi ne več z isto vnemo, do leta 1784., ko je zapustil Kranjsko. Po njegovem odhodu je pouk nadaljeval deželni inženir Schemerl. Šola je prenehala leta 1787., ko je bila Kranjska družba za poljedelstvo razpuščena.

Leta 1770. je prevzela država skrb za ljudsko izobrazbo po načelih prosvetljenega absolutizma. Država ni imela pred očmi samo pomnoževanja ljudskih šol, temveč tudi izboljšanje vsega nižjega šolstva. Z uvedbo ljudskih šol v vsej državi je prišla tudi odredba, da se v glavnem mestu vsake province otvori »normalna« ali »vzorna glavna šola«, ki jo v tem spisu skrajšano imenujem »normalko«. Normalka naj bi bila vzorna šola za druge ljudske šole v deželi in obenem izobraževališče za bodoče ljudsko-šolske učitelje. Prva taka šola s tremi razredi je bila ustanovljena na Dunaju pri Sv. Štefanu leta 1771. Na tej normalki so uvedli »sagansko metodo« poučevanja. Tako so imenovali novi način poučevanja po »tabelah« ali »črkah«, kakor ga je takrat uvedel na svojih šolah saganski opat Felbiger. Ker se je šola obnesla, so začeli otvarjati normalke v naslednjih letih tudi v drugih mestih in so normalke kmalu dobile še četrty razred s posebno nalogo. Po pravilniku iz leta 1774. *so bili v četrtem razredu normalke učni predmeti: osnove geometrije, stavbarstva, mehanike in risanja za*

izobraževanje rokodelcev in manufakturistov. Na vseh normalkah je bil pouk risanja urejen po navodilih slikarja in šolskega direktorja Bachelierja v Parizu.

Ob preosnovi ljudskega šolstva je bil na Dunaju na orientalski akademiji »correpetitor iuris« Blaž Kumerdej, AA. LL. et Philosophiae Doctor, slavní šolnik, filolog in prosvetitelj, rojen dne 27. februarja 1738. v Zagorici pri Bledu.

Preosnove ljudskega šolstva so dale Blažu Kumerdeju povod, da je v začetku leta 1773. iz lastnega nagiba predložil dunajski vladi »Domoljuben načrt, kako bi se dalo Kranjsko stanovalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in čitanju«. V njem je predlagal vladi, naj začne na Kranjskem osnavljati osnovne šole s slovenskim učnim jezikom, da se bodo tudi Kranjci »seznanili z verskimi in gospodarskimi nauki« in z »državljskimi dolžnostmi« ter da se bodo potem lahko tudi priučili nemščini in najvažnejšim sodnim slovanskim narečjem.

Vlada je sklenila otvoriti v Ljubljani normalko in Blaža Kumerdeja »zaradi razboritosti in vneme, ki jo je pokazal v tej prevažni stvari« imenovati za ravnatelja, ki pa naj najprej obiskuje dunajsko normalko, da bo uredba teh šol enotna. Kumerdej je za Ljubljano najprej zahteval posebnega učitelja za nemščino, ker bo sam moral pisati in prevajati v slovenščino šolske knjige in je potrebno, da bo sam prost poučevanja.

Zaradi tega je bil leta 1773. poslan v Ljubljano Matija Strohmayr, rojen v Straubingu na Bavarskem, AA. LL. et Phil. Magister, ki je na Dunaju poslušal novo metodo. Strohmayr je v naslednjem letu (1774.) začel z nemškim elementarnim poukom v tedanji mestni hiši pod Trančo 1. Imel je 80 učencev. Deželno poglavarstvo je z odlokom od 7. aprila 1775. poslalo na Dunaj na državne stroške tri učitelje, da se tam izobrazijo v novi učni metodi. Odpotovali so meseca aprila in se vrnili v začetku novembra: posvetni duhovnik Matija Peterman, rojen v Rodinah na Gorenjskem, kot katehet, učitelj Anton Mulič iz Tolmina, AA. LL. et Phil. Magister in učitelj Jože Vinšek iz Tunjic (občina Komenda), absolviran teolog.

Z dnem 5. novembra 1775. je bila normalka otvorena v dveh za to prirejenih sobah tako zvanega meščanskega špitalskega (kjer je danes hiša št. 6 v Stritarjevi ulici). Za direktorja je bil postavljen Blaž Kumerdej, učitelji pa so bili Peterman za verouk, Mulič za nemški jezikovni pouk, računstvo in spisje, Strohmayr za lepopisje in pravopis in Vinšek za čitanje. Z mesecem oktobrom 1776. je normalka dobila učne prostore v bivšem jezuitskem kolegiju.

Leta 1777. je bil na normalki — po posredovanju kneza Auersperga — nastavljen kot prvi učitelj risanja slikar Andrej Herrlein iz Würzburga.

S Herrleinom je bila leta 1778. *ustanovljena državna risarska šola, ki je bila dostopna vsem dijakom in obrtnikom, ne da bi bil pouk obvezen.*

V jeseni leta 1789. je bil na normalki ustanovljen tudi četrty razred z enim letnikom in je bil za to mesto nastavljen učitelj Jurij Oblak iz Tolmina. V četrtem razredu so se poleg običajnih predmetov za normalke poučevali tudi prirodoslovni in tehniški predmeti in je risarska šola tvorila bistveni del tega razreda.

Pod Jožefom II. sta bila v Ljubljani odpravljena oba samostana avguštinskih menihov. Eden teh samo-

Tehniška srednja šola, glavno poslopje.

stanov je bil dodeljen frančiškanom, stari samostan pa, ki so ga dotlej imeli frančiškani na koncu mesta proti Poljanskemu predmestju (na današnjem tržišču na Vodnikovem trgu), je cesar podelil kranjskim stanovom. Leta 1788, so kranjski stanovi podarjeni jim samostan na lastne stroške prezidali kot novo licealno poslopje in namenili za nastanitev liceja, gimnazije in normalke. Pouk na normalki se je v novem posloppju začel dne 1. decembra 1789.

Doba Napoleonove Ilirije

O binkoštih leta 1809. so prišli Francozi tretjič na Kranjsko ter niso štiri leta več zapustili dežele. Z oktobrskim mirom v Schönbrunnu leta 1809. sta pripadli Kranjska z Goriško in Trstom in Gorenja Koroška z delom Tirolske francoski provinci Iliriji, h kateri je spadala še Istra, Hrvatska do Drave in Dalmacija. Ljubljana je bilo glavno mesto. Ostalo je tako do oktobra leta 1813.

Ob prihodu Francozov je bilo v Ljubljani šest nižjih šol: normalka, dve trivialni (kmetijski) šoli, ena pri Sv. Petru, druga v Trnovem in tri dekliške šole, notranja in zunanja v Uršulinskem samostanu in dekliška šola pri Sv. Petru. Zaradi prvih homatij so v Ljubljani in na deželi vse šole prenehale in so se zopet začele v jeseni leta 1809., ko so bili upori po deželi zadušeni. Na vseh šolah je stari avstrijski učni načrt ostal do 8. novembra 1810., samo naziv nižjih šol se je izpremenil v »primarne (začetne) šole«.

S preosnovo šol leta 1810. so v slovenskih krajih uvedli slovenski jezik v vse šole in v nižje razrede srednjih šol. Z odlokom generalnega guvernerja z dne 4. julija 1811. je bila izvršena končna preureditev vsega šolstva Ilirije. Šole so se delile v primarne in centralne šole, gimnazije in liceje. V vsaki občini bi naj bila primarna šola za dečke, v vsakem kantonskem glavnem kraju primarna šola za deklice. Vsak direktor gimnazije, ki naj bi jih bilo v Iliriji 25, je bil obenem nadzornik primarnih šol svojega okraja.

Poleg vseh drugih šol pa sta bili kot dopolnitev novega načrta javnega izobraževanja ustanovljeni leta 1810. *dve šoli za umetnost in obrt (école d'arts et métiers), ena v Ljubljani, druga v Zadru. Tako je Ljubljana dobila obrtno učilišče, na kakršno je potem v Avstriji čakala še 78 let.*

Pri reformi šolstva je sodeloval tudi gimnazijski učitelj Valentin Vodnik, ki so ga postavili za direktorja na tri razrede skrčene gimnazije in s tem obenem za nadzornika primarnih šol in vrh tega za direktorja umetnostne in obrtne šole. Ker je prejšnji direktor normalke Eggenberger resigniral na službovanje pod Francozi in se je izselil, je bilo Vodniku poverjeno tudi vodstvo primarnih šol, ki pa je bilo častno mesto brez plače.

Že leta 1811. se je Vodnik vrnil na svoje mesto kot učitelj II. humanističnega razreda, obdržal pa je vodstvo primarnih šol ter umetnostne in obrtne šole.

Obrtna šola je bila razdeljena na tri oddelke, zidarско, mizarско in ključavničarsko šolo. Vsak oddelek

je imel svojega mojstra-učitelja. Vodnik je poučeval zgodovino in zemljepis ter neobvezno laščino, veronauka in risanja pa so se učenci učili v mestni primarni šoli. Od strokovnih učiteljev je bil le učitelj zidarstva Ljubljčan, učitelj mizarstva je bil Nemec iz Würzburga, učitelj ključavničarstva pa je bil Čeh z Moravskega. Šolo je obiskovalo 5 zidarskih, 7 mizar-skih in 8 ključavničarskih učencev. Ustanovitev šole je stala 1327 frankov, Vodnik je imel kot direktor plačo 600 frankov, strokovni učitelji pa po 400 do 500 frankov.¹

Francozi so za pospeševanje obrti v novi provinciji ustanovili za Ilirce tudi 100 prostih mest na višji šoli za umetnost in obrt v mestu Châlons sur Marne. Na predbožični dan leta 1810. je prispelo tja prvih 68 hr-vatskih 8- do 14-letnih dečkov na dovoljena prosta mesta in so bili prav slovesno sprejeti. Ker so po zlomu francoske oblasti prenehale ugodnosti za ilirske dečke, ki svojih umetno-obrtnih študij na tej šoli niso mogli dokončati, nam o njihovem poznejšem vplivu na našo obrt in industrijo ni nič znanega.

Doba od 1814. do 1856.

Konec novembra 1813. so po cerkvah in z lepaki oznanjali, da se vrača v deželo prejšnji stari red. S februarjem leta 1814. so bile odpravljene tudi ljudske šole po francoskem vzorcu in je bil uveden zopet avstrijski učni načrt. Valentin Vodnik je kot začasni

¹ Učitelj zidarstva je bil Ignacij Prager (Progar), rojen leta 1762. v Ljubljani, mestni stavbni mojster, ljubljanski meščan (Sv. Petra cesta šte. 9, sedaj 14).

O šoli sami je Valentin Vodnik v svojem lastnoročnem poročilu na organizatorja prošta Josipa Alojzija Jüstela z dne 26. aprila 1814. o stanju normalke v Ljubljani napisal naslednji odstavek (iz nemščine dobesedno preveden):

»7. Poleg primarne šole je bil v tem mestu ustanovljen tudi učni zavod obrtnih šol pod imenom Écoles d'Arts et Métiers; tja niso bile povabljenе samo primarne, ampak tudi gimnazijske šole. Ustanovitev tega zavoda je odrejena s posebnim pravilnikom. Ta obrtna šola je trajala samo devet mesecev, t. j. od decembra 1810. do konca avgusta 1811. Pravilnik se je izvajal v vseh točkah; toda pri zmanjšanju dajatev in plač v vsej Iliriji so bili reducirani tudi izdatki za Écoles d'Arts et Métiers; direktorsko mesto je bilo ukinjeno, kakor tudi zidarska šola; za mizarstvo in ključavničarsko šolo so bile odobrene samo plače po 200 frankov za triurni pouk samo trikrat na teden; ker pa noben mojster ni hotel služiti za tako majhno plačo in je ugasnil ne več plačani direktor, je popolnoma prenehal tudi ves zavod: za katerega je vendar škoda, ker je začel obetati tako številnejši dotok učencev, kakor tudi dober vpliv na občo blaginjo in je, ker ni bilo rokodelske trdote napoti, privabljal siromašnejši sloj mladine, da bi si mogel kmalu pridobiti samozasluženi kruh. Od samo devetmesečnega pouka pokažemo lahko izvrstne dokaze nekaterih mizar-skih in ključavničarskih del, ki se navajajo v priloženem inventarju.«

Priložen je spisek shranjenega inventarja in odprodanih kosov in odlok o ustanovitvi učnega zavoda:

Inventar v zalogi:

2 majhni ključavnici za omare	3 frcs 44 c
16 železnih okenskih kljuk	4 „ 80 „
6 ključev za ključavnice	1 „ 80 „
1 posteljno ogrodje	7 „ 75 „
3 pručke iz trdega lesa po 2 frcs 58 c	7 „ 74 „
6 desk iz orehovine po 1 frcs	6 „ — „
14 pručk iz mehkega lesa po 50 c	7 „ — „
	41 frcs 11 c

direktor vodil normalko še do konca oktobra l. 1814., ko se je na to mesto vrnil emigrant Eggenberger.

Leta 1814. je bila odrejena tudi delitev četrtega razreda normalke v dva letnika in je bil leta 1815. za drugega učitelja četrtega razreda nastavljen absolvirani teolog Anton Vojska. Z novembrom leta 1815. je bil pouk risanja v četrtem razredu deljen za vsak letnik posebej z istim učiteljem. Leta 1822. sta bila v četrtem razredu kot učna predmeta uvedena stavbarstvo kakor tudi zemljepis. Normalka se potem do leta 1849. ni bistveno več izpremenila.

Z odlokom od 21. marca 1815. je bila na normalki poleg redne risarske šole otvorenja še nedeljska risarska šola s 150 vajenci v dveh učilnicah. Šola je bila dostopna vsem obrtnikom, pouk je bil ob nedeljah in praznikih od 8. do 10. ure in se je v isti izmeri nadaljeval kasneje na realki od leta 1849. do 1856. Učitelj risanja je dobival nagrado letnih 50 gld iz mestne blagajne. Ta nedeljska risarska šola je prvi tip obrtne nadaljevalne šole v Ljubljani.

Risarska šola na normalki je konec novembra leta 1815. dobila z Dunaja 344 kosov novih risb (predlog). Leta 1839. je umrl Vincenc Dorfmeister, ki je šolo vodil več kot 30 let. Na njegovo mesto je prišel iz Salzburga Franc Huber. Leta 1842. je postal Joahim Oblak risarski pomočnik. Leta 1844. je šola dobila nove risarske vzorce in predloge. Konec istega leta je bilo odrejeno, da se za četrti razred nastavi dva risarska učitelja, za vsak letnik eden, da prevzame ri-

Prodano:

1 pljuvalnik iz trdega lesa	2 frcs — c
1 pručka iz mehkega lesa	— „ 50 „
1 ravnilo	— „ 30 „
13 1/2 desk jelke in smreke	11 „ 63 „
7 desk iz trdega lesa po 1 frcs	7 „ — „
2 slabi deski	1 „ 29 „
1 hrastov podboj	6 „ 20 „
1 pljuvalnik iz mehkega lesa	— „ 64 „
1 skobelnik	31 „ 02 „

Arrêté.

Nous Marechal d'Empire, gouverneur général des Provinces illyriennes vu notre arrêté organique de 4 juillet dernier

avons arrêté et arrêtons:

Art. 1er. Les écoles d'arts et métiers à Laibach se composeront d'un directeur et de trois instructeurs.

Art. 2me. Le Professeur Vodnik est nommé directeur des écoles d'arts et métiers.

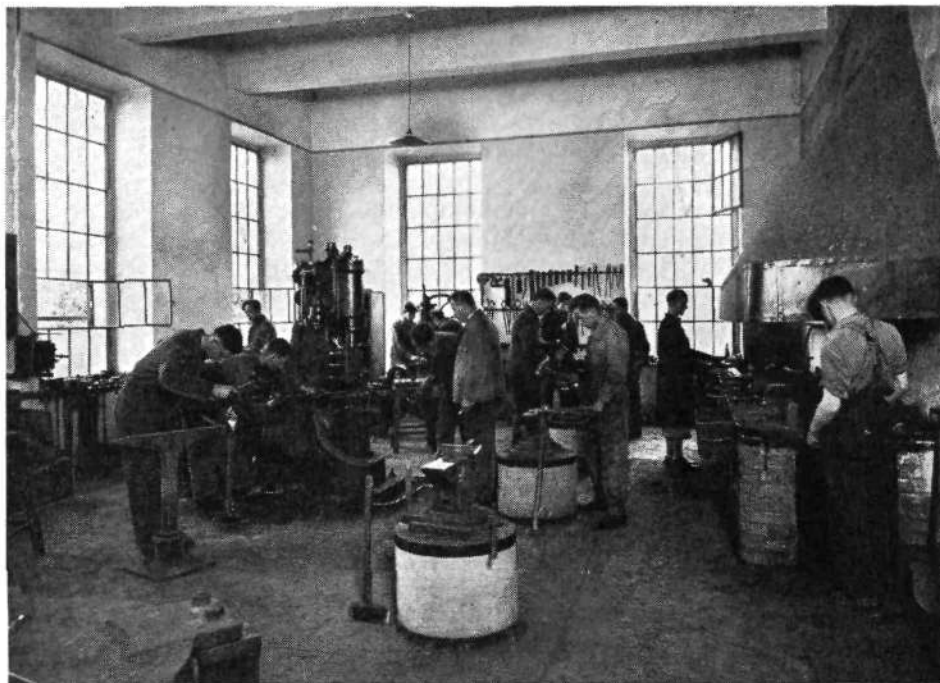
Art. 3me. Sont nommés instructeurs des écoles d'arts et métiers les sieurs:

Prager Ignaces, dans l'art de la maçonnerie;
Höss Pierre „ „ „ „ menuiserie;
Bach Mathias, „ „ „ „ ferronnerie.

Art. 4me. L'intendant général des finances est chargé de la exécution du présent arrêté.

Fait au Palais du Gouvernement à Laibach
le 5 novembre 1810.

Poročilo je bilo v spisih ilirske dvorne organizacijske komisije (Saurau-Aichelburgske Akten), fasc. I. k šte. 297 arhiv notar. min. na Dunaju. Ti spisi so zgoreli pri požaru justične palače dne 25. julija 1927. Prepis poročila ima univ. prof. v Ljubljani dr. Janko Polec, ki mi je ljubeznivo dovolil objavo.

sarski učitelj tudi tehniške predmete, za druge predmete pa je v obeh letnikih samo en učitelj.

Od leta 1821. je obstajala tudi na liceju nedeljska šola za vajence in pomočnike tehniških obrtov. Licejski profesor Janez Kersnik² je ob nedeljah in praznikih dopoldne in popoldne poučeval računstvo, zemljepis, kemijo in fiziko, zlasti mehaniko, za kar je dobival nagrado letnih 200 gld iz državnega študijskega fonda. Z njegovo smrtjo dne 24. junija 1850. je ta šola prenehala in se tudi kasneje ni obnovila. Licejska (Kersnikova) nedeljska šola je izpopolnitev prve nedeljske šole na normalki. Kersnik je leta 1830. izdal učbenik elementarne geometrije za rokodelce (Die niedere construirende und berechnende Elemen-

tar-Geometrie. Ein leichtfassliches Lehrbuch für Handwerker).

Nedeljska risarska šola na normalki ni zadostovala potrebam ljubljanskega obrtništva. Delegacija notranje-avstrijskega industrijskega in obrtnega društva, ki se je ustanovila v Ljubljani dne 1. januarja 1838., je septembra leta 1839. v svojih društvenih prostorih v Salendrovi ulici 3 (po potresu podrti hiša, sedaj prazno stavbišče) ustanovila lastno risarsko šolo. Ta šola je bila bogato opremljena s tehnološkimi deli in modernimi risarskimi predlogami in je bila ob nedeljah in praznikih dopoldne dostopna pomočnikom vseh obrtov. Risanje je brezplačno poučeval Jurij Pajk.³

Ker je imel Pajk drugod preveč dela, je z letom 1845. brezplačno prevzel pouk Joahim Oblak, tedaj risarski pomočnik na normalki, kasneje učitelj risanja na realki. Kot realčni učitelj je poučeval na obeh nedeljskih šolah, na realki od 8. do 10. ure, na šoli društvene delegacije od 10. do 12. ure. Obrtno društvo mu je kasneje na njegovo vneto in uspešno delovanje dajalo nagrado letnih 50 gld. Društvena delegacija se je leta 1853. pretvorila v samostojno industrijsko in obrtno društvo za Kranjsko in je z enako vnemo vzdrževalo svojo risarsko šolo do leta 1856.⁴

Dne 11. avgusta 1843. je deželna oblast izdala odredbo, da ne smejo, začeni s šolskim letom 1844.,

² Profesor Janez Krstnik Kersnik se je rodil 26. marca leta 1783. kot sin premožnega mlinarja in žagarja v Mostah blizu današnje postaje Žirovnice. Ime profesorja Kersnika je dobro zapisano v zgodovini našega preporoda, zlasti pa predmarčnega šolstva na Kranjskem. Zadnjih 50 let najvišjega ljubljanskega učilišča liceja, na katerem so se šolali skoraj vsi kranjsko-slovenski preporoditelji, je tesno zvezanih z imenom tega moža, ki je tu služboval kot profesor fizike od leta 1808. do leta 1850. Bil je »mož, katerega so dijaki ljubili kakor svojega očeta... Ljubljanskim dijakom je bil Kersnikov god (24. junij) vsako leto pravi šolski praznik, ki so ga obhajali s petjem, baklado in umetnim ognjem pod Turnom ali pa na Rožniku, ter iskreno ljubljene učitelja slavili v latinskih, nemških in slovenskih odah«. Pouk na ljubljanskem liceju je bil nemški. Kljub temu je slovenski profesor našel priliko vzbujati v svojih učencih čut domoljuba. Ko je viharo leto 1848. prineslo Slovencem narodno politično probujo, je bil 65 letni Kersnik prvi, ki je pričel na ljubljanskem liceju za širšo javnost slovensko predavati. Bilo je to na licejski nedeljski šoli od 2 do 3 popoldne (kemija). »Slovenija« z dne 9. februarja 1849. je prinesla o tem dopis, ki se zaključuje: »Slava, stokratna slava Vam torej, visokospostovani od učencev ko oče ljubljene domorodni in domoljubni gospod profesor!« Profesor Kersnik je bil stari oče pisatelja Janka Kersnika.

³ Jurij Pajk, rojen v Ljubljani leta 1797., umrl 12. oktobra 1865. v Trnovem št. 18, sedaj Švabičeva ulica št. 1, je bil strokovno izobražen tesarski mojster, napreden kmetovalec in sadjerejec, izumitelj raznih strojev, vnet pospeševalec obrtnega izobraževanja in sotrudnik »Novic«. Zanimivo je, da se je strokovno glasilo Kmetijske družbe Kranjske, ki je začelo izhajati 5. julija leta 1843. v Ljubljani, imenovalo »Kmetijske in rokodelske novice«.

⁴ Ljubljana je imela tudi najstarejšo zasebno trgovsko šolo v Avstriji. Ustanovil jo je Ferdinand Mahr leta 1834. Šola je uživala velik sloves na vsem jugu in je obstajala do prevrata 1918. Uprava je bila nemška.

mojstri sprejeti nobenega vajenca, ako nima dobrega izpričevala trivialne šole.

Z reformo srednjih šol (gimnazij in realk) po najvišjem odloku z dne 16. julija 1849. je bil v novembru leta 1849. tudi v Ljubljani četrti razred normalke z dvema letnikoma ločen od normalke in preosnovan v nižjo realko z dvema razredoma, ki pa je ostala pod upravo direktorja normalke. Z odlokom z dne 19. julija 1852. je realka postala samostojna, bila razširjena na tri razrede in otvorjena dne 4. oktobra 1852. Pogoji za ustanovitev so bili kakor v drugih kronovinah: mestna občina preskrbi šolske prostore, vsi stroški za vzdrževanje šolskih prostorov (stroški za služitelje itd.) in učil se krijejo iz občinskih fondov, država pa plačuje učiteljstvo iz študijskega fonda.

Normalka pa je bila s šolskim letom 1867./1868. preustrojena v moško učiteljsko (Lehrerbildungsanstalt).

Doba od 1856. do 1872.

Po odloku z dne 2. marca 1851. naj bi se na vseh samostojnih nižjih realkah otvorile večerne in nedeljske šole za obrtnike. Učiteljski zbor ljubljanske realke je s sodelovanjem mestne občine in trgovske in obrtne zbornice v smislu vladinih navodil izdelal »organske določbe o nedeljski šoli za obrtnike, spojeni z nižjo realko v Ljubljani«, ki so bile od naučnega ministrstva odobrene dne 6. marca 1856. Učitelji realke so bili dolžni v svojih predmetih poučevati na nedeljski šoli brezplačno. Neposredno nadzorstvo nad šolo je imel direktor realke, posredno tudi odposlanci občine in zbornice. Vse stroške vzdrževanja, kurjave, pisarniških in učnih potrebščin je morala plačevati mestna blagajna.

Šola se je otvorila 6. aprila 1856. Pouk se je vršil ob nedeljah in praznikih od 8. do 12. Učni predmeti so se delili v tri skupine: spisje, računstvo in zemljepisje kot splošni predmeti za vsakega obrtnika, osnovni nauki geometrije z linearnim risanjem, stavbna umetnost in stavbno risanje, prostoročno risanje v zvezi z modeliranjem arhitektonskih okraskov kot učni predmeti za obrtnike, ki se pečajo z upodabljanjem oblik, dalje naravoslovje, fizika in kemija. V šolo so se sprejemali obrtniki mojstri in pomočniki, vajenci, ki niso bili zakonito obvezani obiskovati ponavljalno šolo, dalje vajenci, ki so z dobrim uspehom dovršili štiri razrede normalne glavne šole in jim je vodja ponavljalne šole dovolil obiskovanje nedeljske šole za obrtnike.

Da bi se realčni učitelji, ki so bili s poukom na realki preveč obremenjeni, z večjo vnemo posvečali nedeljski šoli, sta mestna občina in trgovska in obrtna zbornica leta 1863. sklenili prispevati vsaka po 200 gld letno, da je prejemal učitelj za vsako nedeljsko učno uro nagrado letnih 50 gld. Zbornica je razen tega naklonila še letni prispevek 50 gld za pisarniške in risarske potrebščine.

Leta 1863. je bila nižja realka pretvorjena v višjo realko s šestimi razredi, od leta 1872. s sedmimi razredi. Leta 1870. je deželni zbor dogovorno z mestno občino ustanovil na realki modelirsko šolo, ki je imela za obrtniške vajence poseben tečaj tedensko dve uri. Obisk nedeljske šole, ki se skoraj v vseh poročilih nazivlja »obratna šola«, je bil tako številen, da se je šola kmalu delila v tri oddelke. Mnogo vajencev pa ni

imelo zadostne osnovne izobrazbe in je morala mestna občina zanje ustanoviti pripravljalni tečaj, da so jih učitelji osnovne šole pri Sv. Jakobu poučevali v čitanju, pisanju in računstvu.

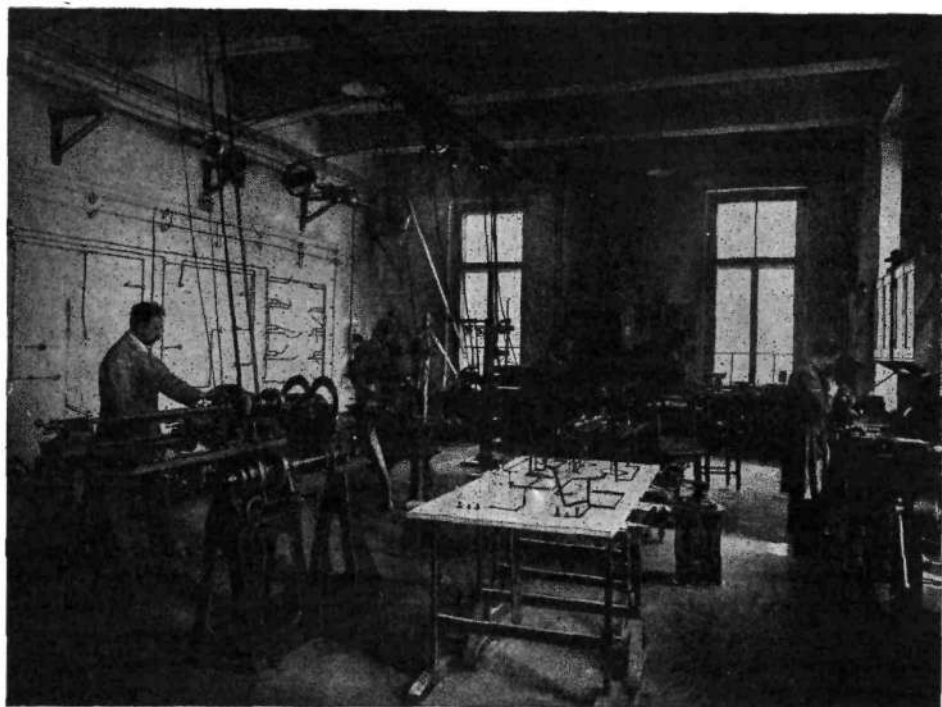
Od leta 1861. ni minulo nobeno zasedanje deželnega zbora, da ne bi razpravljali o predlogih za povzdigo obrtnega šolstva v deželi. Poleg deželnega zbora sta trgovska in obrtna zbornica in mestna občina ljubljanska s poročili in prošnjami neprestano delovali za ustanovitev državne obrtne šole v Ljubljani. Ko je leta 1870. tudi trgovinsko ministrstvo začelo delovati na polju obrtnega šolstva, je na prizadevanje trgovske in obrtne zbornice proučilo obrtno-šolske razmere v Ljubljani. Ker sta mestna občina in deželni odbor obljubila prispevanje in vsestransko pomoč, je naučna uprava priznala, da bi bila Ljubljana primerno mesto za obrtno srednjo šolo.

V začetku leta 1872. je trgovinsko ministrstvo pozvalo vse zbornice, da poročajo o stanju umetne obrti in industrije in o eventualni potrebi ustanovitve strokovnih šol ali strokovnih risarskih šol. Ako obstoji kaka strokovna šola, kateri ukrepi bi bili potrebni, da se šola bolje razvije. Ljubljanska zbornica je za odgovor izvolila poseben odsek, ki je sestavil temeljito, obširno spomenico. V spomenici opozarjajo med drugimi izvajanje, da bi moglo malokje drugod biti toliko odličnih avtodidaktov različnih obrti in upodabljanjih umetnosti kakor na Kranjskem, ni pa nobene strokovne šole in ne risarske šole. V Ljubljani obstoječe nedeljske šole ne morejo zadostovati, tem manj, ker ni strokovnih učiteljev, temveč se uporabljajo učitelji s srednjih in osnovnih šol, ki jih moreta zbornica in mestna občina le skromno plačevati. Spomenica opozarja na industrijo čipk in potrebo strokovne šole v Idriji in zaključuje s predlogi: v Ljubljani naj se ustanovi splošna obrtna šola in umetnostna akademija za slikarstvo, modeliranje in kiparstvo, v Idriji pa naj se ustanovi strokovna šola za klekljanje. Spomenici je bil priložen popoln učni načrt za obrtno šolo, ki naj bi se v Ljubljani ustanovila. Iz tega načrta se pa razvidi, da predlagana »obratna šola« ni bila višjega značaja, nego so današnje obrtne nadaljevalne šole.

Doba od 1872. do 1888.

Dotedanji koraki so imeli nekaj dejanskih uspehov. Že novembra leta 1872. so se prej navedene nedeljske šole v Ljubljani preustrojile v obrtne nadaljevalne šole in je naučno ministrstvo dovolilo za novi zavod ustanovni prispevek 2000 gld in prispevek za letne izdatke 2000 gld. Ministrstvo je v svojem razpisu izrečno poudarilo, da prispeva tako velike zneske samo z namenom, da bi se iz teh prispevkov nabavljena učila svoječasno uporabila na obrtni srednji šoli, ki naj se ustanovi v Ljubljani. Dalje se je l. 1873. ustanovila v Idriji šola za klekljanje čipk kot *prva državna obrtno-strokovna šola na Kranjskem*.

Z letom 1876. so bile v državni proračun sprejete vse obrtne šole. V poročilu ministrstva (1875.) o načrtih za ustanavljanje obrtnih šol Ljubljana ni bila upoštevana. Občinski svet ljubljanski je v seji 13. junija 1876. sklenil odposlati nujno prošnjo, naj vlada pri ustanavljanju obrtnih šol upošteva tudi Ljubljano. Ustanovila naj bi se zaenkrat vsaj delovodska šola z dvema oddelkoma, eden za gradbeno obrt, drugi za

ornamentalno ali strojno obrt. Prošnja je bila odpisana 5. julija, obenem pa je občina povabila zbornico, da se ji z enako prošnjo pridruži. Zbornica se je odzvala in 3. avgusta poslala naučnemu ministrstvu zopet obširno spomenico s prošnjo za ustanovitev delovodske šole. Zbornica je istočasno naprosila trgovinsko ministrstvo, da bi prošnjo podpiralo pri naučnem ministrstvu. V spomenici se poleg stanja obrti in industrije navajajo podatki o dotedanjem obisku obrtnih nadaljevalnih šol v Ljubljani. Leta 1873. je bilo 243 vajencev zavrženih zaradi nezadostne osnovne izobrazbe in se je zanje na stroške mestne občine in trgovske in obrtne zbornice otvorila osnovna izobraževalna šola. Zbornica utemeljuje pri teh podatkih, da se bo število učencev na obrtnih nadaljevalnih šolah še znatno povečalo, čim bo preustrojena osnovna šola dajala boljšo osnovno izobrazbo. Število učencev dokazuje potrebo delovodske šole. Vlada naj bi se ozirala tudi na dejstvo, da je imela Kranjska pred otvoritvijo južne železnice razvito prevozniško obrt in se sloji, ki jim je omenjeni zaslužek odpadel, posvečajo drugi obrtni stroki in domači industriji. Delovodska šola bi se lahko namestila v poslopju višje realke.

Odgovor naučnega ministrstva je priznal zahtevo po obrtni šoli v Ljubljani za upravičeno, ustanovitev pa je odklonil, češ da iz finančnih razlogov še ni izvedljiva. Vprašanje delovodske šole je bilo za dolgo vrsto let pokopano.

L. 1880. je dunajski tehnološki obrtni muzej pozval kranjski dež. zbor, naj ustanovi štipendije za obiskovalce posebnih tečajev, ki se otvorijo v šolskem letu 1880./1881. Deželni zbor je naprosil trgovsko in obrtno zbornico, naj mu poroča o stanju lesne domače industrije in pletarstva in ali se je že kaj storilo za domačo industrijo v Kropi. Po poročilu je deželni zbor dogovoril z zbornico ustanoviti tri štipendije: za obiskovalca tečaja za lesno domačo industrijo 400 gld, za obiskovalca tečaja za pletarstvo in vrborejo 300 gld in za obiskovalca strokovne šole v Znojmu za lončar-

sko (keramiško) industrijo 300 gld. Eno štipendijo (300 gld) je naklonil predsednik zbornice iz svojega žepa. V letu 1883. so navedene štipendije deželnega zbora prenehale.

Ker se obrtna šola ni ustanovila, je naučno ministrstvo v začetku leta 1881. ustanovilo tri štipendije po 300 gld za kranjske obiskovalce državne obrtne šole v Gradcu. Po tem zgledu je istega leta ustanovil enako štipendijo deželni zbor kranjski.

Leta 1883. je deželni zbor ponovil prošnjo za ustanovitev strokovnih šol v deželi z izjavo, da je pripravljen vsakršno ustanovitev izdatno in gmotno podpreti. V podkrepitev svoje izjave je naklonil razmeroma visoko podporo strokovni šoli v Kočevju, dovolil podpore novim obrtnim nadaljevalnim šolam in gmotno omogočil Ivani Föderl privatno šolo za vezenje v Ljubljani. Leta 1884. so bili v deželnem zboru sprejeti predlogi za podporo lončarske industrije na Kranjskem in dovoljenje štipendij. Leta 1885. je bil v proračun postavljen znesek 5000 gld v prvi vrsti za izobrazbo učiteljev na bodočih obrtnih šolah. V naslednjih letih se je z deželno podporo izobrazilo več učiteljev za mizarstvo, strugarstvo, pletarstvo in umetno vezenje na tehnološkem obrtnem muzeju ozir. na šoli za umetno vezenje na Dunaju.

Dne 5. septembra 1886. je deželna vlada za Kranjsko predložila naučnemu ministrstvu prošnjo ljubljanske trgovske in obrtne zbornice in mestne občine za ustanovitev strokovne šole za umetno vezenje in šivanje čipk v Ljubljani. Prošnji se je s posebno vlogo dne 22. oktobra pridružil deželni odbor. Deželna vlada podpira prošnjo, saj je kljub vsem žrtvam domačih javnih faktorjev doslej samo ena državna strokovna šola na Kranjskem (v Idriji); razen nje ima samo zasebna strokovna šola v Kočevju državno podporo 1000 gld. Deželni odbor sliče priporoču ustanovitev strokovne šole v prepričanju, da bo deželni zbor za vzdrževanje dovolil prispevek. Deželna vlada zaklju-

čuje poročilo, da šola za umetno vezenje in šivanje čipk ustreza ne samo očitim potrebam deželnega stolnega mesta, temveč vse dežele in bi ustanovitev bila dobrota za ljudstvo.

V istem času novembra 1886. je deželna vlada predložila naučnemu ministrstvu tudi prošnjo deželnega glavarja z enakima prošnjama mestne občine in trgovske in obrtne zbornice za ustanovitev Strokovne šole za lesno industrijo v Ljubljani. To vlogo je naučno ministrstvo z razpisom od 11. marca 1887., števil. 22.865, ugodno rešilo. Minister je pripravljen ustanoviti šolo pod pogoji, da krajevni faktorji prispevajo: primerne šolske prostore in njihovo vzdrževanje itd., 1200 gld kot ustanovni prispevek za učila in orodje in delni vsakoletni prispevek za obratovanje in pisarniške potrebščine. Zbornica je povabila mestno občino, deželni odbor in Kranjsko hranilnico, da so ustanovili skupni odsek za dogovor prispevkov.

Odsek je z delom odlašal. Ministrstvo je konec septembra zahtevalo odgovor in sporočilo, da bi se šola lahko otvorila že o veliki noči leta 1888. Nato se je šele odsek sešel in se je po novih poizvedbah pri direktorju tehnološkega obrtnega muzeja glede potrebne opreme dogovoril o prispevkih. Mestni občinski svet je v izredni seji dne 28. oktobra 1887. vse pogoje sprejel, deželni zbor pa je v seji 3. decembra 1887. odobril vse dotedanje delo in sklepe deželnega odbora. *Naučno ministrstvo je izdalo ustanovitveni odlok dne 5. januarja 1888., št. 17.974 ex 1887.*

Med tem časom so pa bile tudi priprave za otvoritev Strokovne šole za vezenje in šivanje čipk v Ljubljani dovršene. *Ustanovitveni odlok za to šolo je naučno ministrstvo izdalo že dne 11. marca 1887., št. 22.865,* o tem sklepu je pa obvestilo ljubljansko trgovsko in obrtno zbornico šele z razpisom od 5. januarja 1888., števil. 18.974 ex 1887. Minister je pripravljen ustanoviti šolo s slovenskim učnim jezikom, ako krajevni faktorji preskrbijo primerne šolske prostore, prispevajo prvo opremo, letno nabavljanje materiala itd. Na posredovanje zbornice je posebni odsek krajevnih faktorjev vodil dogovore, ki so bili meseca maja 1888. zaključeni. Glavno breme je zopet prevzela mestna občina, delne prispevke in ustanove pa zbornica, deželni odbor in Kranjska hranilnica.

S tema odlokom so bili postavljeni temelji današnjega državnega obrtnošolskega zavoda v Ljubljani.

Prvi dve strokovni šoli

Šolske prostore je mestna občina najela v nekdanji Virantovi hiši na Sv. Jakoba trgu 2 (tedaj last Kranjske hranilnice, danes direkcije pošte in telegrafa). Ženska obrtna šola je bila nekaj časa nastanjena v Dreotovi (kasneje Jakopičevi, sedaj Jelačinovi) hiši na Emonski cesti 2. Prirejevalna dela in opremljevanje je trajalo do konca novembra. Vpisovanje v šolo se je pričelo 26. novembra in je bila otvoritev prvotno določena na dan 1. decembra 1888.

Tedaj so pripravljali v Avstriji povsod velike slavnosti ob priliki 40 letnice cesarjevega vladanja dne 2. decembra 1888. V Ljubljani so v obširni slavnostni program sprejeli tudi otvoritev obeh strokovnih šol, ki se je zaradi istočasne otvoritve deželnega muzeja (dne 2. decembra) preložila na dan 3. decembra. Šoli sta bili slovesno otvorjeni ob mnogoštevilni udeležbi

zastopnikov najvišjih uradov, deželnega odbora, mestne občine, trgovske in obrtne zbornice, učiteljstva in uglednih obrtniških krogov. Vodja Šubic je imel slavnostni govor, deželni predsednik baron Winkler je po svojem govoru proglasil otvoritev, zaključno besedo je imel ljubljanski župan Graselli.

Na obeh strokovnih šolah je bil učni jezik slovenski in se je nemškimi učencem in učenkam le po potrebi razlagalo v materinskem jeziku.

Potresna katastrofa, ki je zadela ljubljansko mesto v noči od 14. na 15. aprila 1895., je bila usodepolna tudi za obe strokovni šoli. Od 39 lokalov, ki je bil zavod v njih nastanjen, je bilo še po prvih popravilih samo devet sob v porabnem stanju. Zlasti mnogo so trpeli prostori v Virantovi hiši, v Zoisovi hiši pa je bil razdejan oddelek za figuralno podobarstvo, kjer se je tudi mnogo lepih in dragih mavčnih modelov pobilo. Popravljanje se je vendar takoj pričelo in pravočasno dovršilo, da so lahko v jeseni nadaljevali z rednim poukom.

Aprila 1899. je Kranjska hranilnica odpovedala del šolskih prostorov, vse drugo nadstropje in del prvega nadstropja v tako zvani »stari« Virantovi hiši. Mestna občina je v šolske namene najela ves Zatiški dvorec, poslopje verskega fonda na Starem trgu 36, razen dela v pritličju, kjer je ostala pošta. Selitev v šolo se je izvršila konec oktobra in so v novem traktu Virantove hiše ostale le delavnice za mizarstvo, strugarstvo in rezbarstvo, prostor za modeliranje, zbirka za mavčne modele in stanovanje služitelja, vsi drugi oddelki, tudi oba oddelka iz Zoisove hiše, pa so se preselili v Zatiški dvorec. Že prejšnji šolski prostori v Virantovi hiši niso bili primerni, ker je v hiši bila gostilna s prenočevališčem in kavarna, novi prostori v Zatiškem dvorcu pa niso bili primerni iz higienskih razlogov (vlažno). Direktor šole je preselitev porabil za novo poživljenje delovanja in pripravljanja za lastno šolsko zgradbo.

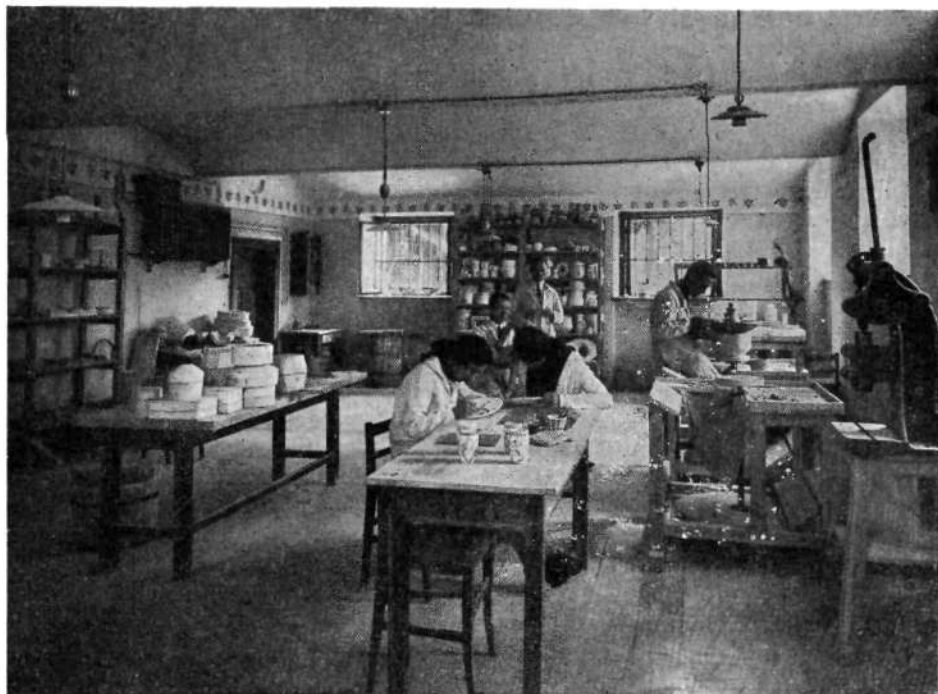
Umetno-obrtna strokovna šola

Z odlokom naučnega ministrstva od 31. decembra 1900., števil. 36.770, sta bili z dnem 1. januarja 1901. obe strokovni šoli združeni v en zavod pod zgornjim imenom. Združitev je imela vreden pomen za upravljanje zavoda. Oddelki so obdržali prejšnji ustroj, izpremenili so se le naslovi.

S šolskim letom 1904./1905. se je na zavodu ustanovil prvi oddelek z značajem delovodske šole (za pomočnike in mojstre): *Zimski tečaji za stavbne obrtnike*. Oddelek je imel prvotno dva strokovna tečaja (po pet mesecev, od 1. novembra do 31. marca). Prvi strokovni tečaj se je vršil v Koširjevi hiši Pred Prulami 23. Drugo leto so najeli šolske prostore (2 sobi in 1 kabinet) v Pongračevi hiši na Turjaškem trgu in sta se vršila oba tečaja. Ko so leta 1906. razširili oddelek še za pripravljalni tečaj, so zaradi nedostajanja prostorov (samo za dva tečaja) sprejemali učence v pripravljalni tečaj samo vsako drugo leto.

Priprave za državno obrtno šolo

Delovanje za državno obrtno šolo je znova oživelo leta 1890. Na shodu vseh slovenskih in istrsko-hrvaških poslancev v Ljubljani dne 20. oktobra 1890. je bila med resolucijami sklenjena tudi zahteva, da naj se izpopolni obrtna šola v Ljubljani. Kranjski deželni

zbor je na predlog poslanca Murnika⁵ na svoji seji 24. novembra pozval deželni odbor, naj naprosi naučnega ministra, da izpopolni obrtne šole s posebnim uvaževanjem visoko razvite kovinske industrije. Deželni odbor je vlogo odposlal 24. marca 1892. Deželni predsednik, ki mu je ministrstvo poslalo prošnjo v izjavo, je predlagal, naj ministrstvo pošlje izvedenca, da se v kraju samem prepriča o razmerah in potrebah. Vlada je v to svrho odposlala nadzornika obrtnih šol in profesorja na Dunajski tehniški visoki šoli viteza Hauffeja, ki je z Murnikom (članom osrednje komisije) sestavil poročilo o stanju obrtništva in industrije na Kranjskem. Njegovo poročilo se zaključuje s predlogom: *Kranjska potrebuje v Ljubljani višje obrtno učilišče, in sicer delovodsko šolo mehansko-tehniške smeri, ki bi imela sličen ustroj kakor mehansko-tehniška delovodska šola v X. dunajskem okraju.*

O tem predmetu je dunajska osrednja komisija za strokovno obrtno šolstvo razpravljala na seji 23. aprila 1895., torej osem dni po ljubljanskem potresu. Vladni poročevalec je v smislu nadzornikovega poročila predlagal: Osrednja komisija podpira ustanovitev delovodske šole mehansko-tehniške smeri v Ljubljani in priporoča naučni upravi, da prične s potrebnimi pripravami in pogajanji. Predsednik komisije je prečital telegram Murnika, ki opravičuje svojo odsotnost in prosi, da bi komisija uvaževala prošnjo in potrebo dežele, ki jo je zadnja potresna katastrofa tako hudo prizadela. Poročevalec je izjavil, da naučna uprava glede na soglasna poročila nadzornika obrtnih šol, dalje člana komisije in tajnika trgovske in obrtne zbornice Murnika in tudi deželnega predsednika prav nič ne dvomi, da je ustanovitev potrebna in je prosil

znova, da se sprejme njegov predlog. Zastopnik trgovskega ministrstva je izjavil, da je ves spis proučil in se prepričal o potrebi Kranjske po primerni višji obrtni izobrazbi. Nato je bil predlog poročevalca sprejet.

Glede na ta sklep osrednje komisije je občinski svet ljubljanski na seji 20. februarja 1896. soglasno sklenil, naj občina prične dogovore glede prispevkov za stroške nameravanega zavoda. Vlada je tedaj in kasneje dosledno zahtevala, da mora občina zgraditi šolsko poslopje na lastne stroške, razen tega morajo krajevni faktorji prispevati za opremo in vzdrževanje. Mestna občina je januarja 1897. z obširno spomenico, ki jo je sestavil direktor Šubic, prosila naučnega ministra, da bi se obstoječi strokovni šoli čimprej preosnovali v delovodsko šolo mehansko-tehniške smeri s priklopljenimi umetno-obrtnimi oddelki.

Na poziv vlade sta deželni zbor (na seji 6. marca 1897.) in trgovska in obrtna zbornica (na seji 2. julija 1897.) izjavila, da sta pripravljena ustanovitev šole omogočiti z izdatnimi gmočnimi podporami. Akoravno je tedanji ljubljanski župan Ivan Hribar vso zadevo z izredno vnemo in vztrajno žilavostjo pospeševal, so vendar dogovori šele leta 1900. dozoreli tako daleč, da je župan lahko načel vprašanje stavbišča.

Stavbišč je bilo dovolj na razpolago. Krajevne politične razmere so zadrževale povsem stvarno izbiro. »Trnovčan« prof. Albert Sič je v »Slovenskem Narodu« opozoril na stavbišče ob Rinskem zidu na Mirju, kjer so kasneje šolo tudi zgradili. Županu je predlog tako ugajal, da si je prišel že drugi dan z mestnim stavbnim inženirjem svet ogledat. Toda občinski svet je na seji 22. junija 1900. sklenil, da naj se napravijo poprejši načrti za zgradbo na Dunajski cesti, kjer je pred potresom stala stara bolnica; ako bi označeni prostor ne zadostoval, naj se šole potem v ta namen preiščejo tla na Mirju. Proti stavbišču na Dunajski cesti se je oglasilo najprej »več trnovskih posestnikov« (Sl. N., 2. julija. Poslano). Kmalu pa so se oglasili tudi šent-

⁵ Ivan Murnik je bil tajnik trgovske in obrtne zbornice v Ljubljani, deželni poslanec in odbornik. Bil je mnogo let neumorno delaven in navdušen pospeševalec obrtnega šolstva. Od leta 1894. do 1900. je bil član osrednje komisije za zadeve obrtnega šolstva na Dunaju. Po njem je imenovana zapadna ulica ob šolski zgradbi.

jakobčani in zahtevali šolo v svojem okraju, ker so po potresu izgubili deželno sodišče. Ko je občinski svet v seji 31. decembra 1900. sklenil, da kupi stavbišče ob Rimskem zidu, je nastalo tako živahno nasprotno delovanje, da je občinski svet sklep preklical in kupil stavbišče na Prulah.

Ko je ministrstvo dostavilo mestnemu magistratu stavbni program, ki ga je izdelal direktor Šubic, je magistrat 12. aprila 1901. razpisal javni natečaj za izvršitev osnutkov. Prvo nagrado je dobil arhitekt Karel Holinsky. Njegovega osnutka ministrstvo predvsem zaradi načina izrabe stavbišča ni odobrilo in je poslalo magistratu drugo načrtno skico, ki jo je napravil ministerialni svetnik E. Pliwa in ki naj bi bila osnova za nove načrte. Novi splošni načrt je izdelal direktor češke državne obrtne šole v Brnu Adalbert Dvořák in ga je ministrstvo odobrilo 20. aprila 1904. Dvořák je stroške za stavbo proračunal na 821.451¹⁴ kron, mestni magistrat jih je zaokrožil na 1 milijon kron, ker proračun ni vseboval ograje in raznih drugih objektov.

Po naročilu občinskega sveta je župan naprosil deželni odbor in Kranjsko hranilnico za prispevanje k velikanskim stroškom zgradbe. V tem času so se nasprotja med tedanjimi političnimi strankami v Ljubljani močno poostрила.⁶ Kranjska hranilnica (nemška trdnjava), ki je dotlej obrtno šolstvo izdatno podpirala in pospeševala, je vsakršno prispevanje skratka odklonila. Deželni odbor je sicer obljubil, da bo deželnemu zboru priporočal naklonitev prispevka, ni pa bilo pričakovati, da bo deželni zbor lahko redno deloval.

Najtežavnejša so bila pogajanja z erarjem. Končno je fin. ministrstvo pristalo na prispevek za zgradbo na ta način, da dovoli odpis potresnega 3 odstotnega posojila, ki bi ga morala občina od 1. januarja 1913. vračati v 20letnih obrokih. Pri sklepu pogajanj je potresno posojilo imelo vrednost 574.284¹⁰ K. Vlada pa je za to zahtevala, da mestna občina ne uporabi za obrtno šolo stavbišča na Prulah, ki ga je občina že plačala in prevzela, temveč sežida šolo na drugem ugodnejšem zemljišču in izroči dogotovljeno zgradbo erarju v neomejeno last. Odpis potresnega posojila je pomenil sicer veliko podporo mestni občini, vendar je morala občina za zgradbo obrtne šole najeti posebno posojilo enega milijona kron.

⁶ Maja 1903. protinemške demonstracije pred Kazino. V kratkem zasedanju deželnega zbora jeseni 1904. demonstracije proti deželnemu predsedniku in obstrukcija. Leta 1905. samo ena seja, enako leta 1906., ko je obstruirala nasprotna stranka. Volitve. Novi deželni zbor sklican marca 1908. Nova večina ostrá nasprotnica vladajoče stranke v mestnem občinskem svetu. 20. IX. 1908. »septemberski dogodki«.

V začetku leta 1908. je Kranjska hranilnica odpovedala še ostale šolske prostore v Virantovi hiši za september 1908., a je na posredovanje župana odpovedni rok podaljšala do avgusta 1910. Dovršitev nove šolske zgradbe je bila preračunjena na jesen 1911. in ni kazalo, da bi se za eno leto drugod najemali in opremili prostori za delavnice. Hranilnica je sicer ponudila podaljšanje najema za eno leto, toda občinski svet je na izredni javni seji 14. junija 1910. ponudbo odklonil in je za eno leto najel večje zasebno stanovanje v Zoisovi hiši na Bregu. Delavnice so iz Virantove hiše premestili v Zatiški dvorec, kjer so vse prostore izrabili samo za učilnice in delavnice, material, zbirke in drugo pa so shranili v Zoisovi hiši.

Občinski svet je na seji 20. julija 1909. soglasno sprejel predloge: Izreče se zahvala županu Ivanu Hribarju za njegovo neumorno delovanje v zadevi zgradbe obrtne šole, prav tako tudi finančnemu ministru in častnemu meščanu ljubljanskemu dr. L. vit. Bilinske-mu za državno podporo. Za stavbišče se znova določi svet na Mirju in se zemljišče ob Rimskem zidu kupi za 44.527 K. Ako bi komenda nemškega viteškega reda kot lastnica prodajo odklonila, se za stavbišče določi parcela onih zemljišč, ki jih je občina svoječasno kupila za nameravane delavnice državne železnice. Župan se pooblašča, da po ugotovitvi stavbišča naroči podrobne načrte in strokovne proračune pri A. Dvořáku, ki je izvršil splošni načrt. Ustanovi se stalna komisija za nadziranje zgradbe in so njeni člani: prof. ing. Jaroslav Foerster, nadinženir Jaromir Hanuš, sanitetni svetnik dr. Otmar Krajec, občinska svetnika dr. Ivan Oražen in Josip Turk, stavbni nadsvetnik Franc Pavlin, direktor Šubic, stavbni vodja pa je mestni stavbni svetnik Ivan Duffé. Županu se naroča, da izposluje pri deželnem zboru primerno podporo.

Vse druge priprave so šle gladko od rok. Na seji občinskega sveta 23. avgusta 1909. so stavbna dela oddali ljubljanski tvrdki Filip Supančič, ki je pričela s prvimi deli takoj drugi dan.

Deželni zbor je v začetku leta 1910. dovolil mestni občini najetje posojila 1 milijon kron za zgradbo obrtne šole, njeno prošnjo za prispevek k stroškom zgradbe pa je odklonil. Dne 1. septembra 1910. je bil občinski svet razpuščen. Pod vladnim komisarjem so se dela uspešno nadaljevala in je bilo glavno in delavniško poslopje v začetku novembra 1911. tako daleč dovršeno, da se je redni pouk v novem poslopju lahko pričel.

Pogajanja za opremo šole in drugih obveznosti in za predajo poslopja v državno last so se vršila še dolgo časa. Vlada je sprejela naknadno zahtevo mestne občine, da se ustanovi tudi delovodska šola za elektrotehniko. Sklepna pogodba med erarjem in mestno občino je bila podpisana šele 3. maja 1914. Temeljne točke pogodbe so:

Erar prevzame od mestne občine zemljišče in zgradbo v last in se zavezuje, da jo bo uporabljal *izrečno in izključno v namene državne obrtne šole*. Ako bi se državna obrtna šola v Ljubljani opustila, ostane poslopje z opremo državna last, prenehajo pa druge obveznosti mestne občine in mora erar povrniti mestni občini odškodnino in izmeri tretjine vse vrednosti vseh zavodovih poslopij, ki se določi po sodni cenzitvi. Mestna občina prispeva še za notranjo opremo glavnega poslopja ostali znesek 28.000 K in se zavezuje dalje *brezplačno dobavljati elektriško energijo za razsvetljavo glavnega in delavniškega poslopja*.

Državna obrtna šola

Formalno se je Umetno-obrtna strokovna šola preosnovala v Državno obrtno šolo z odlokom ministra za javna dela od dne 29. septembra 1911., štev. 853-XXI b. Redni pouk na Državni obrtni šoli se je pričel dne 6. novembra 1911.

Šola se je do svetovne vojne lepo razvijala.

Dne 27. julija 1914. je vojna uprava zasedla šolsko poslopje in nastanila v njem domači domobranski polk. Po odhodu polka (meseca avgusta) so šolsko in

delavniško poslopje preuredili za vojaško bolnico. V ta namen so izpraznili vse učilnice in kabinete, skoraj vse zbirke in tudi knjižnico. Inventar so prenesli v stranske prostore v obeh nadstropjih nad direktorjevim stanovanjem. Na dvorišču so kasneje postavili tri velike barake. Delavniško poslopje in barako pred njim je zasedla »avto-delavnica«. Vse šolsko poslopje (zlasti delavnice in vsa oprema) je trpelo pod vojaško upravo silno škodo. Sledovi tega gospodarstva se poznajo še danes. Še večja nesreča je pretila zavodu 6. januarja 1918., ko se je vnela baraka pred delavniškim poslopjem. Ogenj je uničil tudi vsa okna in del ostrejša na južni strani glavnega poslopja, kjer je telovadnica.

Višja obrtna šola

Delovanje za razširjenje obrtne šole z višjimi oddelki se je začelo še pred vojno, ko je deželni zbor na seji 3. marca 1914. sklenil resolucijo na vlado, da naj ustanovi v Ljubljani stavbno strokovno šolo, t. j. šolo, ki je današnji arhitektonsko-gradbeni odsek tehniške srednje šole. Mestna občina in trgovska in obrtna zbornica sta v decembru 1916. odposlali na ministrstvo za javna dela prošnjo in spomenico za ustanovitev višjih oddelkov in sta določili iz svoje srede odposlanstvo, ki naj osebno posreduje pri ministru. Minister za javna dela, dr. O. baron Trnka, ki je bil prijateljsko naklonjen slovenskim težnjam, je odposlanstvo sprejel dne 12. januarja 1917. Odločilni nemški krogi so razširjenju obrtne šole v Ljubljani tako nasprotovali, da se minister dolgo ni upal podpisati ustanovitvenega odloka in je podpisal odlok šele zadnji dan pred svojim odstopom.

Z odlokom ministra za javna dela od 19. junija 1917., št. 37. 557-XXI b, sta se na Državni obrtni šoli v Ljubljani ustanovila višja oddelka Stavbna strokovna šola in Višja obrtna šola mehansko-tehniške smeri.

S šolskim letom 1917./1918. sta se otvorila prva letnika obeh višjih oddelkov. Z ustanovitvijo višjih oddelkov se je zavod po tedanjem in še današnjem ustroju obrtnega šolstva razširil v najvišje obrtno učilišče. Vsi notranji pogoji za razvoj šole v smislu poglobljenja dela in razširjevanja delokroga so bili pridobljeni. To delo pa je moralo čakati na dobo zunanjega miru in svobode.

Tehniška srednja šola

Izpremembo imena je predlagal direktor Šubic z utemeljevanjem, da naziv »višja obrtna šola« v ostalih delih naše države ni znan, da so v Zagrebu po prevratu leta 1918. svojemu obrtnemu učilišču enakega ustroja dali novo ime »tehniška srednja šola«, da snujejo v Beogradu enak zavod in je potrebno, da imajo enaki tipi učilišč tudi enaka imena.

Z razpisom od 14. decembra l. 1920., št. 5989, je poverjeništvu za uk in bogočastje dogovorno z oddelkom ministrstva trgovine in industrije v Ljubljani odredilo, da se Državna obrtna šola imenuje Tehniška srednja šola in se izprememba imena uveljavi s pričetkom drugega semestra 1920./1921.

Razen imena, ki je pa prav za prav veljalo pravilno samo za dva višja oddelka, se ni na notranji uredbi oddelkov dolgo nič izpremenilo. Po novejših ustrojnih izpremembah bolj formalnega značaja je nastal obrtnošolski zavod, na katerem so pod skupno upravo in skupno streho združene naslednje šole:

1. *Državna tehniška srednja šola* s tremi odseki, arhitektonsko-gradbenim, strojnim in elektrotehničkim odsekom;

2. *državna delovodska šola* s štirimi oddelki, gradbenim, strojnim mojstrskim, elektroinstalaterskim ter mizarskim in strugarskim mojstrskim oddelkom;

3. *državna moška obrtna šola* s tremi oddelki, kiparskim in rezbarskim, keramiškim in graverskim oddelkom;

4. državna ženska obrtna šola s tremi oddelki, za krojenje in šivanje perila, za krojenje in šivanje oblek ter za umetna dela (vezenje);

5. banovinska šola za glasbila.

Vse navedene šole so podrejene ministrstvu trgovine in industrije oziroma banski upravi odd. VIII. in se upravljajo po zakonu o tehniških srednjih in moških obrtnih šolah ter po zakonu o ženskih obrtnih šolah in ženskih strokovnih učiteljskih iz leta 1932.

Zavod so doslej upravljali:

Direktor Ivan Šubic od ustanovitve prvih dveh strokovnih šol do svoje smrti dne 11. marca 1924. Ko je bil Ivan Šubic po prevratu leta 1918. postavljen za

referenta (višjega šolskega nadzornika) za obrtno šolstvo v Sloveniji, so mu za pedagoško-didaktične posle na obrtni (tehniški srednji) šoli prideli inženjerja-profesorja šole kot ravnateljevega namestnika.

Profesor ing. Jaroslav Foerster kot ravnatelj namestnik od 6. maja 1919. do 30. septembra 1922., ko je bil postavljen za univerzitetnega profesorja.

Direktor Jožef Reisner od 18. decembra 1924. do 31. marca 1938.

Ing. Leo Novak kot profesor in ravnatelj namestnik oziroma vršilec dolžnosti direktorja od 1. oktobra 1922. do 18. decembra 1924. in od 1. aprila do 15. junija 1938., od tega dne pa kot direktor.

KUPOLA LJUBLJANSKE STOLNICE

V I K T O R S T E S K A

Za ljubljansko stolnico je bil zgodovinski dan 2. decembra 1699. Ljubljanska stolnica sv. Nikolaja, nekdanje majhna šempetrska podružnica, je l. 1386. pogorela. Ljubljanci so nato sezidali precej veliko gotško cerkev. Po raznih potresih in nezgodah pa je v teku 300 let zelo trpela. Zato so se na zgoraj omenjeni dan sešli pri stolnem proštu dr. Janezu Krst. Prešernu stolni dekan in generalni vikar dr. Anton Dolničar (Thalnitscher pl. Thalberg), komornika Janez Pichi, Franc Bogo baron Polhograjski in kamniški župnik Maks Leopold Rasp. Sklenili so, naj se cerkev sv. Nikolaja podre in nova sezida. Ta predlog so prijavili stolnemu kapitu in škofu Sigismundu grofu Herbersteinu, ki sta ga oba potrdila.¹

Za izvršitev tega sklepa je prevzel vso skrb in vse breme stolni dekan Anton Dolničar.

Za vsako stavbo je načrt najvažnejša stvar. Če je načrt dober, bo stavba lepa, če je pa načrt slab, tudi stavba ne more biti primerna.

Dekan se je trudil, da bi dobil dober načrt. Obravnaval je z raznimi stavbarji.

Stavbar Carlo Martinucci je bil iz Čedad (Foro-iuliensis) in v 27. letu. Kot izvežban arhitekt je narisal načrt stare stolnice in osnutek, kako bi se stara cerkev korenito popravila, tako da bi ostalo le, kar se je l. 1674. na novo prizidalo, vse drugo bi se pa podrlo. Izgotovil je lesen model, v čemer se je posebno odlikoval. Videti je bila vsa cerkev zunaj in znotraj. Dopršil ga je v treh tednih in dobil zanj posebno nagrado. Ker pa je bil premlad, mu niso prav zaupali, zlasti ker so čuli, da se je del lovskega gradiča v Grobljah, ki ga je dal knez Auersperg polepšati, podrli.²

Fr. Florencijan, kapucin, Milanec, temeljit in spreten stavbar, je povabljen prišel v Ljubljano 12. aprila 1701. Tu je bival deset dni in je napravil dva načrta cerkve s kupolo. Potem je odšel v Varaždin, da bi ondi vodil gradnjo novega samostana, pa je kmalu umrl. Imel je blizu 70 let.³

Po smrti ljubljanskega deželnega stavbarja Marcela Cerasola je postal njegov naslednik Milanec Francesco Ferrata. Dekan je povabil tudi tega za načrt. S svojim rojakom kapucinom Fr. Florencijanom se je posvetoval in napravil načrt in notranji prerez podobno kakor Fr. Florencijan.⁴

Mihael Zamrl je bil Ljubljančan, zelo dober in marljiv delavec, zato ga je dekan močno cenil in uporabljal njegove nasvete večkrat med delom. Izgotovil je tudi svoj načrt.⁵

Knezoškof Sigismund grof Herberstein se je svoji časti odpovedal in odšel v samostan sv. Filipa Nerija v Perugia. Za naslednika je bil imenovan Ferdinand grof Künburg, ki je bival tedaj v Rimu. Dekan mu je sporočil o nameravani stavbi in mu poslal predložene načrte in potrebne mere. Novi škof se je zavzel za svojo novo stolnico in je pridobil za nov načrt slavnega stavbarja in slikarja Fr. Andreja Pozzo iz jezuitskega reda. Ta je zamislil nov načrt, pročelje, dva notranja pogleda in dva osnutka za nižjo in višjo kupolo, ki naj bi bil na izbiri po gmotnem stanju.⁶

Ko je prejel dekan Pozzov načrt, je takoj pričel z delom. Že 20. maja 1701. sta se lotila Francesco Ferrata in Mihael Zamrl podiranja stare cerkve. Ker pa je Ferrata hotel vse sam voditi, česar pa ne bi bil zmožel, je s svojimi delavci 27. julija delo zapustil.⁷ Dekanu ni bilo žal po njem, ker se je dela premalo držal in je bil večkrat odsoten. Ferrata je svojo prenarajenost kmalu obžaloval in želel vodstvo zopet sprejeti, dekan pa ga ni sprejel, ampak je delo poveril Francu Bombasiju, rojenemu Benečanu, ki je bil ljubljanski meščan in kamnosek, pa tudi v stavbarstvu izveden. Bombasi je z gradnjo precej pričel in z Zamrlom nadaljeval tako, da je dovršil v prvem letu dopolovično višino.

Za polirja je bil sprejet izvrstni Pavel Jugovic in ko je 21. marca 1704. umrl, Gregor Maček, izkušen, moder in delaven mož, ki je delo tudi dokončal.⁸

¹ HCEL, 8.

² Isti, HCEL, 7, 8.

³ HCEL, 8.

⁴ HCEL, 41.

⁵ HCEL, 9.

¹ Dr. I. Greg. Thalnitscher: *Historia Cathedralis Ecclesiae Labacensis*, 5.

² HCEL, 8.

³ HCEL, 8.